

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

*др Радосав Бошковић, др Ирена Грицакај, др Рудолф Коларич, Блаже Конески,
др Берислав Николић, др Миливој Пагловић, др Асим Пецо, др Миџар Пешикан,
др Михаило Стевановић*

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXIX — св. 1—2

БЕОГРАД

1972

РАЗВОЈ НОМИНАЛНЕ СИНТАГМЕ СА ОДРЕДБОМ У ДЕЧИЈЕМ ГОВОРУ

1.0. Предмет нашег испитивања је номинална синтагма у говору детета на узрасту од 1,3 до 1,8. Прихватајући Белићево тумачење о односу синтагме и реченице, желимо да прикажемо процес уклапања номиналне синтагме са одредбом у реченицу. Праћење овог развојног процеса у дечијем говору омогућиће још јасније и прецизније сагледавање природе номиналне синтагме као израза „у којем се описује нешто што је као сложено дато, а не одређује се за дани тренутак као такво, као што је код реченице“ (2; 99).

1.1. Да би се синтаксичка испитивања дечијег говора¹ могла укључити у лингвистичка испитивања која имају за циљ да осветле природу људског говора, било је потребно да се у лингвистици створи теоријски прилаз који би то омогућио. Приликом испитивања синтаксе дечијег говора, треба пре свега водити рачуна о томе да она потпуно спадају у домен синтаксе говорног језика, а не писаног језика, и да је однос између логичког и афективног карактера језичког изражавања у говору детета другачији него у говору одраслих. Говорећи о недостацима у теоријском прилажењу проблематици синтаксе уопште, већ је Баји указао на то да синтаксичка истраживања треба да започну тамо где су се обично завршавала. „Уместо да се прикупљају и класификују формални процеси изражавања“, каже Баји „у синтакси треба поћи од формалних аспеката мисли, или друкчије речено, идеја-форми, и тражити граматичке типове који уобличавају ове идеје-форме у одређеном језику дате епохе“. Он препоручује да се пође од модалитета и логичких односа који постоје у компетенцији припадника једне језичке заједнице и да се испитује којим се језичким средствима изражавају ови модалитети и односи

¹ Последњих 5—6 година синтаксичка истраживања дечијег говора постала су предмет неколико већих пројеката у Америци и Европи. Код нас се оваква истраживања врше у оквиру Института за лингвистику у Новом Саду.

(1; 258). Ова Бајдијева разматрања у ствари већ садрже идеју о дубинској и површинској структури, која у савременим синтаксичким истраживањима заузима доминантно место. Од савремених концепција дубинске и површинске структуре, за испитивање дечијег говора, према нашем мишљењу, за сада је најприхватљивији Филморев модел (8), којим се и ми служимо у овом раду, уносећи притом и неке модификације према Дежеу (6).

1.2. У третирању наше проблематике служили смо се једном од новијих тековина америчких истраживача дечијег говора. То је теорија о пивот-конструкцијама (4, 3, 7), коју ми не прихватимо у целини него само уз извесне рестрикције. У америчкој литератури о дечијем говору *пивои-конструкције* су дефинисане као двочлане реченице чији је један члан *пивои* а други члан је *отворена класа* (pivot and open class). Према нашој концепцији пивот је рудиментарна класа прономиналног карактера из које се развијају прономиналне категорије. Пивот-конструкције, које су резултат процеса пивотизације, претходе конструкцијама са заменицама, које су резултат прономинализације. У оба ова процеса укључен је и процес актуализације номиналне синтагме, и то у рудиментарној форми као саставни елемент пивотизације, а у развијенијем облику као саставни елемент прономинализације.

2.0. У нашем даљем излагању приказаћемо процес укључивања номиналне синтагме са одредбом у структуру реченице. Код нашег испитаника² овај процес почиње већ на узрасту 1,3 и у следећих неколико месеци пролази кроз најмаркантније трансформационе фазе, карактеристичне за овај процес. На овом узрасту дете у свом комуницирању махом користи моноремне изразе изоловано, или у реченичном блоку, као што је то случај и код наших других испитаника чији смо материјал користили у раду о програмирању реченице у дечијем говору (9). Развојне фазе у програмирању реченице служе као база и полазна тачка у нашем методолошком приступу проблематици уклапања номиналне синтагме у реченицу. Посматрање се у оба рада протеже на период од 6 месеци тј. од 1,2/1,3 до 1,7/1,8.

Као и у случају програмирања реченице и овде смо констатовали 6 фаза. У првим фазама не налазимо још одредбу него само конструкције

² Сара Савић је рођена 2. VIII 1969. године. У породици сви говоре српско-хрватски књижевни језик (отац, мајка, бака). Мајка је рођена у Војводини, а отац у Босни (али је тамо мало живео). Испитивање је почело кад је девојчица имала 15 месеци.

из којих ће се доцније развити номинална синтагма са одредбом. То су пивот-конструкције у којима пивот *шо*, *шу*, *ево*, и сл. имају функцију актуализатора номиналне синтагме, тј. именске речи испред које стоје. Овај феномен је врло значајан за даљи развој уклапања номиналне синтагме у реченичну структуру, јер на тај начин номинална синтагма без одредбе пролази кроз своју прву фазу актуализације³, која јој омогућава да на доцнијем развојном ступњу прими одредбу.

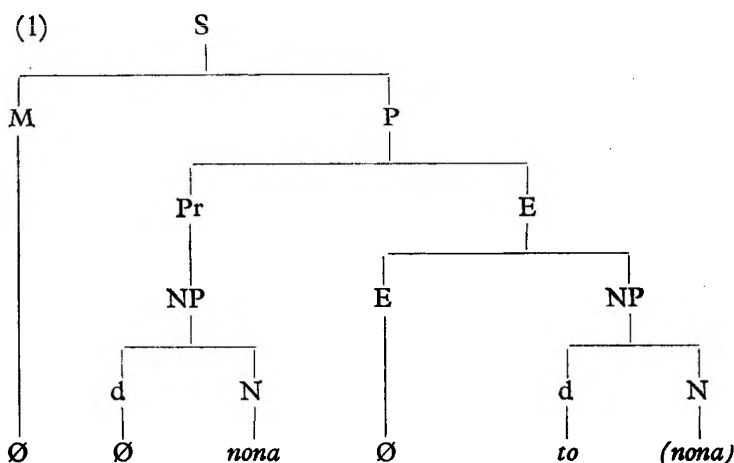
Оваква пивот-конструкција јавља се и као део реченичног блока. У следећој фази (фаза II) речи које означавају особину или неки посесивни однос прикључују се основној пивот-конструкцији (фаза III). После нестанка пивот-конструкције ове речи се уклапају у већ развијеније реченичне конструкције, прво у нетрансформисаној структури (фаза IV), а затим у трансформисаном облику, како то норме српско-хрватског књижевног језика захтевају (фаза V). На крају периода посматрања Сара почиње да укључује у своје исказе и номиналне синтагме са две одредбе, али још увек у нетрансформисаном реченичном блоку (фаза VI). Даљи развој овог процеса, као и остале појаве уклапања номиналне синтагме у реченицу, биће предмет једног нашег посебног рада.

Напомињемо да смо се у овом раду ограничили на проблематику номиналне синтагме са квалитативним и посесивним одредбама, с обзиром на то да су оне најтипичније за овај период. Номиналне синтагме са квантификатором представљају посебан проблем, па их нисмо укључили у ову нашу анализу (изостављени су примери типа: *оће још воде*, *шо мало воде*, *шуно шеше*). Исто тако смо из посматрања искључили нетрансформисане релативне реченице у функцији именичке одредбе, јер се оне јављају тек крајем периода који улази у опсег нашег испитивања.

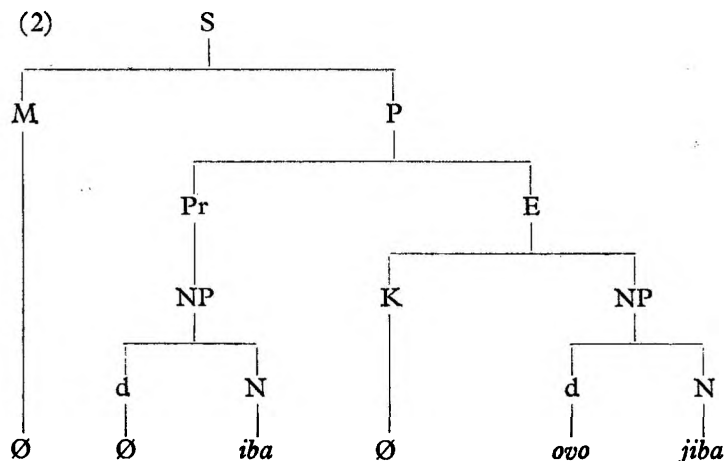
2.1. *Прва фаза* представљена је пивот-конструкцијама које се састоје од рудиментарног именског предиката и експлицитног актуализатора номиналне синтагме у облику: *шо*, *шу*, *ешо*.

На пример, на узрасту 1,3 Сара је приликом облачења подигла ножицу, показала је мајци и рекла: *шо нона*. Дубинска структура овог исказа (према Филморовом моделу) изгледала би овако:

³ О проблему актуализације у номиналној синтагми, као основном процесу за дефиницијацију, читалац се може потпуније обавестити у раду: М. Микеш, Г. Вуковић: *Прилог контрастивној анализи дефиницијације српскохрватске номиналне синтагме*, Прилози проучавању језика VII (у штампи).

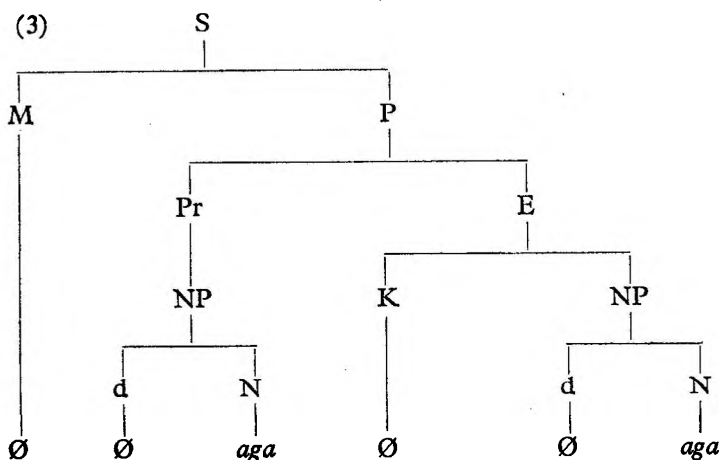


У пропозицији (P) овог исказа именица (N) *nona*, као део номиналне синтагме (NP), јавља се два пута. Једном у предикату (Pr), а други пут у експериенсу (E). У површинској структури именица *nona* стоји у предикату без експлицитног маркера дефинитизације ($d \rightarrow \emptyset$), док се у експериенсу јавља експлицитни маркер дефинитизације *īo*, а именица се само подразумева (као што је то случај у Сарином примеру). Међутим, површинске рефлексије предиката и експериенса могу још боље да одражавају дубинску структуру, као што је то случај једног нашег другог испитаника.⁴ Нпр. Маја на узрасту 1,10 каже: *iba* # *ovo jiba* (риба # ово риба). Дубинска структура овог исказа рефлектује се у површинској структури на следећи начин:



⁴ У нашем даљем излагању наводићемо и примере из говорног материјала следећих испитаника: Љубица, рођена 29. маја 1962. и њена сестра Драгана рођена 5.

Кад би све компоненте дубинске структуре биле изражене и у површинској структури, она би гласила: *нона је нона*. У говору неких других испитаника нашли смо овакве површинске структуре: *беба је беба* (Естер 1,4). Значи да се у овом исказу врши идентификација номиналне синтагме, што је почетни ступањ контекстуалне актуализације номиналне синтагме. Оваква анализа заснована је на претпоставци да је именица у моноремном исказу предикат (6). Да се ради о исказу који укључује предикат и експериенс, налазимо потврде и у материјалу неких других наших испитаника код којих конструкције са пивотом *ишо* нису типичне, него је више карактеристично понављање именице тј. дубинске компоненте предиката и дубинске компоненте експериенса и у површинској структури. На пример: *ага-ага* („јагње-јагње“), Драгана 1,4:



Конструкције са пивотом *ишо*, *ишу* у функцији експлицитног маркера дефинитизације које су фреквентне у говору Саре, запазили смо и у говору неких наших испитаника. Нпр.: Естер 1,2: *ишу иуиш* (девојчица показује птицу); Милета 1,2: *ишо ав-ав* (дете показује пса).

Узимајући у обзир когнитивни развој детета (5, 116) можемо претпоставити да се у његовој језичкој компетенцији већ јавља идентификација предмета и особа које га окружују. Међутим, опсег програ-

јануара 1965. Обе девојчице су биле изложене искључиво утицају српскохрватске говорне средине. Затим су ту близанци Милета и Света, рођени 5. јуна 1970. и Сања и Маја, рођене 17. VIII 1969. Сва деца су из српскохрватске говорне средине. Затим две сестре: Естер, рођена 6. марта 1958. и Ета, рођена 26. IX 1961, које су изложене утицајима мађарског и српскохрватског језика.

мирања реченице у дечијем говору (9) на овом раном узрасту не омогућава развијенију језичку перформанцију.

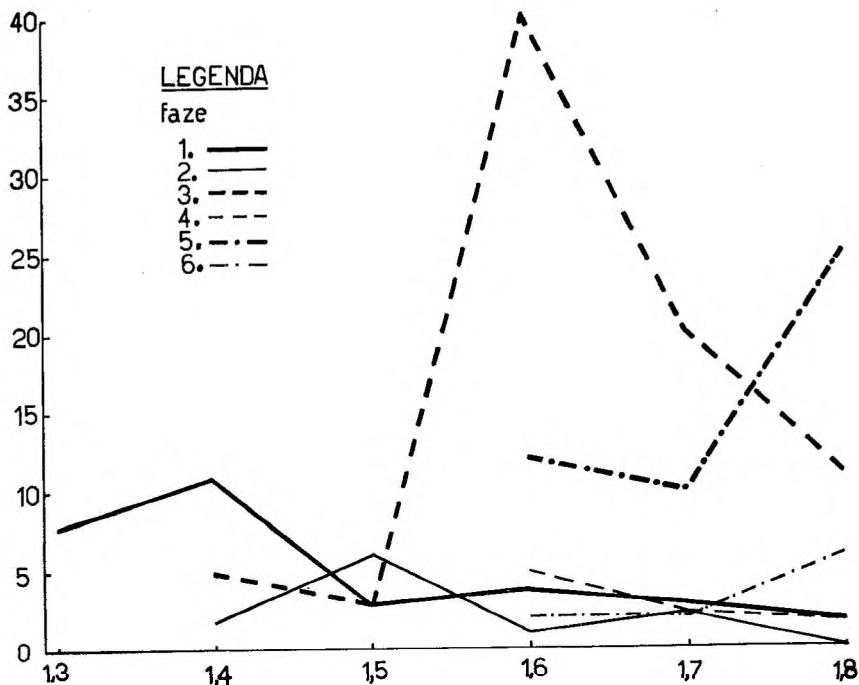
Испитивање појава актуализације у номиналној синтагми, било у виду пивот-конструкција, било у виду понављања именице у површинској структури, има значај за уклапање номиналне синтагме у реченицу. Наиме, познато је да неактуализована номинална синтагма не може да прими одредбу (10). Према томе, актуализација номиналне синтагме мора да претходи појави одредбе и њеном прикључивању језгру номиналне синтагме. Говор Саре је управо због тога интересантан што се актуализација врши експлицитно и што се њеним исказима испољавају конструкције својствене дечијем говору, па се зато процес уклапања може лепо пратити у развоју њеног говора.

У овој фази Сара употребљава следеће пивоте у функцији актуализатора номиналне синтагме: *ѿо*, *ѿу*, *ево*. Када бисмо ове речи анализирали на основу њихових категоријалних особина у говору одраслих, не бисмо могли све три речи да сврстамо у једну исту синтаксичко-семантичку класу. Међутим, у говору Саре оне имају исту синтаксичку функцију, тј. контекстуално актуализовање именске речи која следи, а семантичка дистинкција још није издиференцирана до те мере да одговара значењима у говору одраслих. Све три речи имају овде идентичан структурални и ситуациони оквир. На пример, на узрасту 1,3 Сара гледа сликовницу и каже: *ѿо куца*; *ѿу куца*; *ево куца*. Што се дистрибуције тиче ове речи су увек на првом месту тј. испред именске речи у говору наше испитанице (нпр.: *ево деца*; *ѿо деда*; *ѿу деда*).

Пивот-конструкције представљају неку врсту синтаксичко-семантичког модела у који ће се доцније уклопити нови семантички садржаји у виду квалитативних и посесивних одредаба. Већ, почев од узраста 1,4 у језичкој компетенцији нашег испитаника се могу уочити посесивни односи који у површинској структури дететовог исказа не остављају никаквих рефлексива, а о њиховом постојању сведочи само ситуациони оквир. Нпр. на узрасту 1,3 Сара показује на орман где стоје татине ствари и каже: *ѿу ѿаѿа*, или показује на бабину путну торбу говорећи: *ѿо баба*. Једном другом приликом Сара показује на татин ручни сат, узима га и каже: *ѿо ѿаѿа*.

На узрасту 1,3 забележили смо 8 случајева ове конструкције, док се њихов број на узрасту 1,4 попео на 11, што уједно представља и њихову кулминацију (в. графикон). Већ на узрасту 1,5 њихов број знатно опада (свега три случаја) да би на крају периода нашег посматрања још више опао (забележена су само два примера).

Дакле, ове конструкције су присутне током целог периода нашег посматрања и представљају у првом месецу (1,3) једине конструкције релевантне за процес уклапања номиналне синтагме у реченицу, па је стога и разумљиво да на узрасту 1,4 њихова фреквенција кулминира.



Појава конструкција следећих фаза (почев од узраста 1,4) знатно утиче на смањење квантитета конструкција прве фазе. Чињеница да су конструкције ове фазе присутне и на крају периода нашег шестомесечног испитивања (иако у малом броју) говори у прилог њиховог значаја за синтаксу дечијег говора.

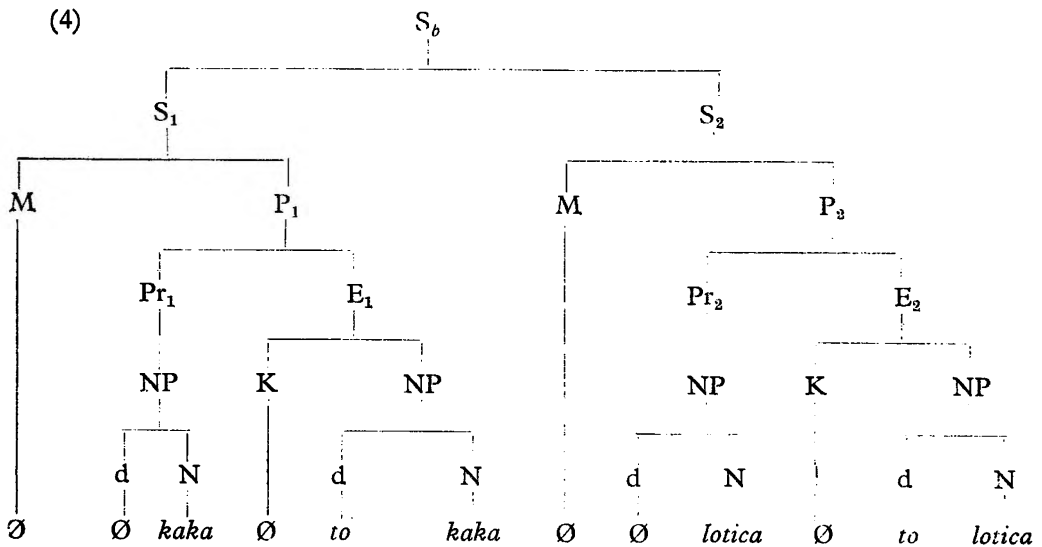
2.2. *Другу фазу* представља реченични блок чија је прва реченица типа пивот-конструкција, а друга реченица може бити истог типа као и прва (тип А), или двочлана реченица чији ни један члан није пивот (тип Б). Ако је друга реченица типа пивот-конструкције, рудиментарни именски предикат представља потенцијалну одредбу будуће номиналне синтагме чији би нуклеус била именска реч прве пивот-конструкције. Морамо одмах напоменути да редослед компонената, који смо овде дали, може бити и обрнут. Ако друга реченица није пивот-конструкција

онда је један њен члан одредба, а други језгро номиналне синтагме. Маркер идентификације *што* обично је присутан у обе реченице реченичног блока (тип: Сара 1,4 *шту кец # шту гуду кец* „ту кекс # ту други кекс“). Навешћемо два примера за тип А из говора Саре где ћемо назначити (у угластој загради []) и могућности њихових будућих трансформација (не инсистирајући на редоследу и потпуности тих трансформација):

На узрасту 1,5: *што кака # што лошница* → [кака (прљага) лошница (лоптица) → *какана је лошница* или *лошница је какана* → *какана лошница ...*]

На узрасту 1,7: *што шаца # што шеко* → [*шаца* (ташна) *шеко* (тешко) → *шешка је шашна* или *шашна је шешка* → *шешка шашна ...*]

Структуру овог примера приказаћемо на следећи начин:



Свака реченица (S_1 и S_2) овог реченичног блока (S_b) има исту структуру као и реченица коју смо приказали у деривационом стаблу (1). Прва реченица (S_1) *што кака* садржи будућу одредбу, док друга реченица (S_2) *што лошница* садржи нуклеус будуће номиналне синтагме. У овом нашем примеру обе реченице садрже експлицитни маркер актуализације номиналне синтагме у виду пивота *што*. Међутим, код илпиканика у чијем говору пивот *што* није толико фреквентно, као у говору Саре, конструкције ове развојне фазе обично немају пивот. Примери:

Естер 1,4: *биџики* # *беџе* → [*биџики* (биџикл) *беџе* (Бенџе) → *биџикл је Бенџејов* или *Бенџејов је биџикл* → *Бенџејов биџикл ...*]
џикикака # *џо оги-ноги* → [*џикикака* (прљава) *оги-ноги* (нога) →
 → *прљава је нога* → *прљава нога ...*]

Структура сваке поједине реченице у реченичном блоку оваквог типа одговара структури која је приказана стаблом деривације (1).

Наведићемо и два примера типа Б:

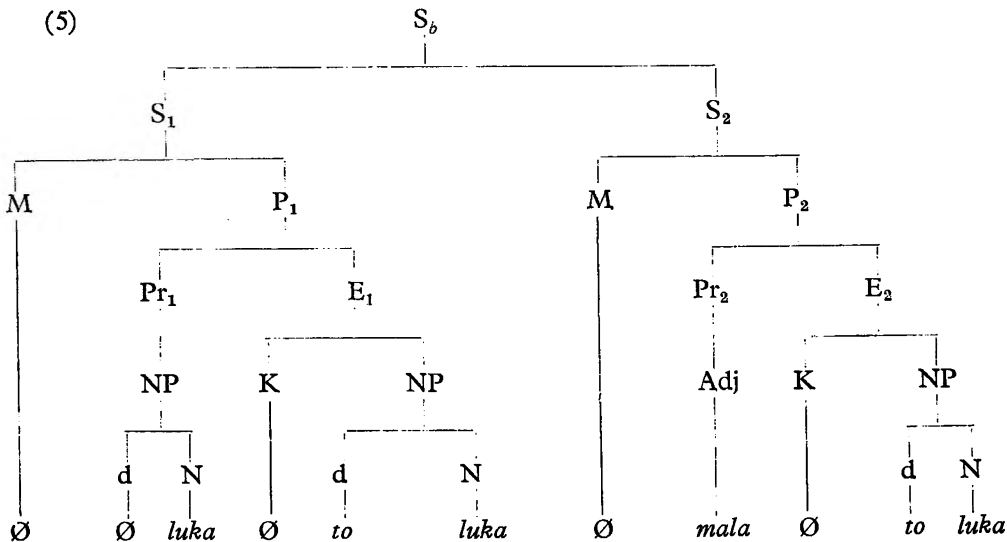
Сара 1,5: *џо лука* # *џо мала лука* → [*лука* (лутка) *мала лука* (лутка) → *луџка мала* → *луџка је мала* или *мала је луџка* → *мала луџка ...*]

Сара 1,8: *џиџеле* # *џо леје џиџеле* → [*џиџеле леје џиџеле* → *џиџеле леје* → *џиџеле су леје* или *леје су џиџеле* → *леје џиџеле ...*]

Као и код типа А и ове конструкције у говору наших других испитаника обично немају пивот, нпр.:

Драгана 1,7: *маџика-маџика* # *маја маџика* → [*маџика* (Бамбика) *маја* (мала) *маџика* (Бамбика) → *Бамбика мала* → *мала је Бамбика* или *Бамбика је мала* → *мала Бамбика ...*]

Деривационо стабло конструкцијâ овог типа изгледало би овако:



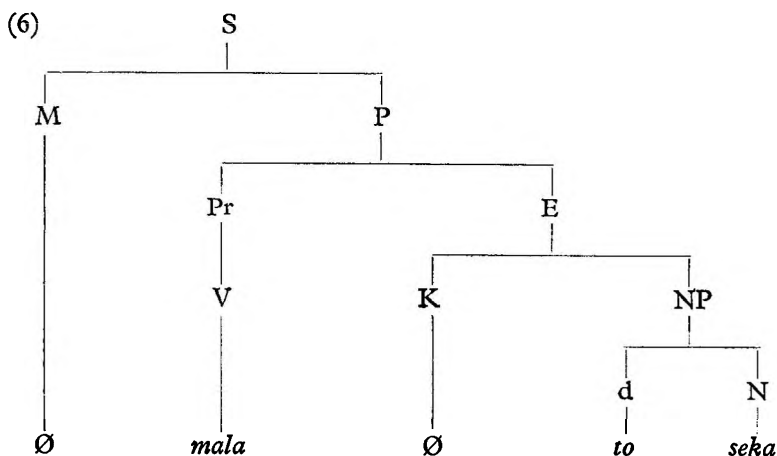
Као што смо већ напоменули, S_1 и S_2 немају фиксирано место у реченичном блоку, а то се одражава и у следећим фазама уклапања номиналне синтагме у реченицу. Свакако би било занимљиво испитати

услове под којима се остварује редослед S_1 и S_2 у реченичном блоку, узимајући у обзир типологију реда речи у номиналној синтагми (6). Ми то нисмо могли да урадимо на досад прикупљеном материјалу.

Конструкције друге фазе уклапања номиналне синтагме у реченицу јављају се први пут у говору Саре на узрасту 1,4 (свега 2 случаја), на узрасту 1,5 њихов број је нешто већи (6 забележених случајева), док на узрасту 1,6 и 1,7 фреквенција поново опада, да би на узрасту 1,8 конструкције овога типа потпуно нестале (в. графикон).

2.3. *Трећу фазу* представља синтаксичка конструкција која је у ствари трансформисана структура друге фазе. Састоји се од две компоненте: 1) предиката, који је у површинској структури представљен речју из које ће се у следећој фази развити одредба, и 2) експериенса, који је у површинској структури представљен речју из које ће се у следећој фази развити нуклеус номиналне синтагме, нпр.:

Сара 1,6: *īo сека мала*



У великој већини случајева пивот *īo* је још увек присутан у говору Саре, али је при крају испитивања нашег периода присуство овог експлицитног маркера дефинитизације, односно актуализације, све ређе. Истовремено је примећена и појава копуле *је*, нпр. *мама је мала* (1,8). Избор речи из којих ће се развити квалификативна одредба у номиналној синтагми је углавном ограничен на лексеме: *леј*, *мали*, *велик*, а по једанпут се јављају: *īежак*, *бео*, *сладак*, *какан*. Нпр.:

1,6 <i>шо лејо гаће</i>	1,6 <i>шеска беба</i> (тешка)
1,7 <i>шо бајта мали</i>	1,8 <i>шо бело цицеле</i>
1,7 <i>шо векала воз</i> (велики)	1,7 <i>цака војница</i> (слатка девојчица)

Као што је био случај у другој нашој фази, редослед компонената није фиксиран, али се примећује тенденција да придевска реч стоји испред именице.

Поред ових придева, које је Сара научила у својој говорној средини, забележили смо и случајеве кад она употребљава глаголску реч у функцији придевске, нпр.:

1,8 <i>шо наћа лука</i> (то нашла лутка)	„То је лутка коју сам нашла“
1,8 <i>шо наћа лоџа</i> (то нашла лопта)	„То је лопта коју сам нашла“

У овој развојној фази уклапања номиналне синтагме у реченицу, фреквентне су конструкције које изражавају посесивни однос. Именица која означава посесора стоји у нетрансформисаном облику иза (i) или испред (ii) именице која означава посесум, нпр.:

(i) 1,7 <i>шо чај мама</i>	„Чај је мамин“
(ii) 1,7 <i>шо мама шаца</i>	„Мамина је ташна“

Тек на узрасту 1,8 забележени су први примери присвојних придева *шо шајина саш*, *коса мамина*. Међутим, ако је посесор заменица, трансформисани облик је једини, а може такође да стоји иза (i) или испред (ii) именице која означава посесум, нпр.:

(i) 1,7 <i>шо шајна мој</i>
(ii) 1,7 <i>шо моја беба</i>

Горе наведене појаве у Сарином говору сведоче о томе како се првобитни синтаксичко-семантички модел обогаћује. На тај начин ствара се основа за даљи развој номиналне синтагме.

Све појаве карактеристичне за трећу фазу уклапања номиналне синтагме у реченицу у Сарином говору, — уочили смо и код наших других испитаника. Примери:

— Придевска и именска реч:

Љубица	1,7 (i) <i>буба јејика</i>	„Буба је велика“
	(ii) <i>какана је меца</i>	„Прљав је меда“
Ета	1,8 (i) <i>војница мала</i>	„Девојчица је мала“
	1,8 (ii) <i>мала вошика</i>	„Мала је девојчица“

— Посесор и посесум:

Естер	1,6	(i) <i>дује беце</i>	„Дупе је Бенцетово“
		(ii) <i>беце гаћице</i>	„Бенцетове су гаћице“
Љубица	1,7	(i) <i>шубаја мамина</i>	„Шубара је мамина“
		(ii) <i>шайин душек</i>	„Татин је душек“

Врло је деликатно питање нестанка рудиментарне заменичке класе пивота *шо*, *шу*, *ево* и појаве демонстративне заменице које су по свом облику идентичне или сличне пивотима. У оквиру овог рада нећемо детаљније третирати овај проблем, него ћемо само напоменути да паралелно са развојем категорије именичких, глаголских и придевских речи, категорија пивота губи свој рудиментарни и глобални карактер, а добија нова обележја, својствена заменичким категоријама. И пивот и демонстративне заменице употребљавају се у функцији актуализатора, односно, детерминатора (d) номиналне синтагме, па то још више отежава да на крају треће фазе одредимо кад се ради још о пивоту, а када већ о демонстративној заменици. Ако упоредимо Сарин пример на узрасту 1,8: *шо шайино саи* са Етиним на истом узрасту: *ова руха мамици* „Ово је мамина хаљина“, можемо да уочимо неке разлике према којима бисмо могли реч *шо* у Сарином примеру да оквалификујемо као пивот, а реч *ова* у Етином примеру као демонстративну заменицу. Пре свега, *шо* није у конгруенцији са номиналном синтагмом, док *ова* јесте. Међутим, велико је питање да ли на овом узрасту конгруенција може да буде неко мерило, јер је она у случају оба испитаника на ниском развојном ступњу. Нешто поузданијим критеријем можемо сматрати чињеницу да се реч *шо* јавља готово у свим конструкцијама треће фазе у говору Саре, док то није случај у Етином говору.

Дозволили смо себи ову малу дигресију у нашој анализи да бисмо указали на деликатност овога проблема. По нашем мишљењу пивот и демонстративне заменице се при крају периода нашег посматрања (1,8) јављају напредо и преплићу се, па према томе, ако неку реч и окарактерисемо као пивот, не значи да она према неким својим особинама не би могла да буде оквалификована као демонстративна заменица. Међутим, са доста сигурности можемо тврдити да је нестанак пивота условљен све чешћом употребом разних нових реченичних модела, који се битно разликују од пивот-конструкције. Ова развојна тенденција у дечијем говору у складу је са процесом адаптирања детета говорној средини одраслих. Наиме, дете се све више користи реченичним моделима које чује у својој говорној околини, а ређе својим, више или мање, индивидуалним моделима. Разумљиво је стога да пивот као синтаксичко-

-семантичка категорија која је уско везана за реченични модел типа пивот-конструкције не може да се интегрише у друге реченичне моделе развијенијег типа.

Прве конструкције треће фазе забележене су већ на узрасту 1,4 и 1,5, али у малом броју (в. графикон). На узрасту 1,6 њихов број је нагло порастао (40 забележених случајева) и постигао је своју кулминацију, која по свом квантитету знатно превазилази број забележених случајева било које друге фазе. С обзиром на то да ове конструкције нису у складу са граматичком нормом које се придржавају одрасли у Сариној средини, разумљиво је да је већ на узрасту 1,7 њихова фреквенција јако опала (20 забележених случајева), да би на узрасту 1,8 још више опала (свега 11 забележених случајева). На овом узрасту конструкције треће фазе уступају своје место конструкцијама пете фазе (в. графикон), које већ у извесној мери одговарају граматичкој норми одраслих.

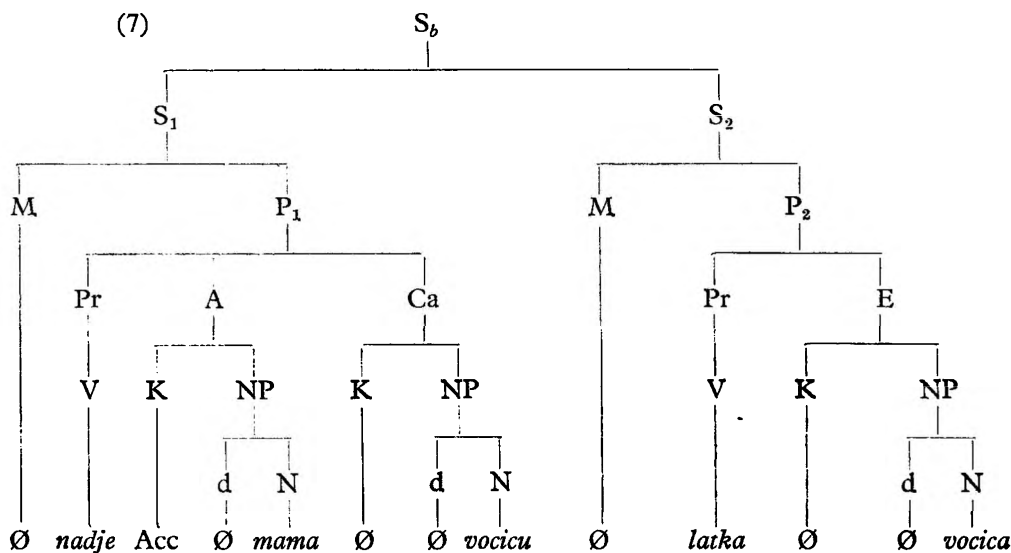
2.4. У *четвртој фази* јављају се конструкције које непосредно претходе уклапању номиналне синтагме у реченицу. Њихова структура је, у ствари, нетрансформисана структура фазе пет са којом се завршава процес уклапања. Четврту фазу представља реченични блок (Sb) у којем једна реченица (S₁) има предикат (Pr) који је у површинској структури представљен глаголом. У дубокој структури уз предикат стоји агенс (A), објекат (O), или неки други дубински додатак који представља језгро будуће номиналне синтагме. Друга реченица (S₂) овог реченичног блока обавезно већ садржи обе компоненте номиналне синтагме са одредбом. Она је по својој структури идентична са реченичном структуром треће фазе уклапања номиналне синтагме у реченицу.

Пример:

Сара 1,6 *мама нађе воџицу # лайка воџица*
„Мама наћи слатку девојчицу“

У овој развојној фази пивот *џо* већ нестаје, али још није потпуно ишчезао, нпр.: *ево има мала # џо мала беба* (1,6). Овај пример нам лепо илуструје како дете употребљава већ развијенији реченични модел (*ево има мала*), али пошто тек почиње да усваја реченични модел компликованије структуре, Сара прибегава у другом делу реченичног блока својој старијој конструкцији (тип: *џо мала беба*), која управо на овом узрасту постиже своју највећу фреквенцију (в. графикон).

Обично је реченица развијеније структуре (тј. она која садржи глагол) она реченица у којој ће се у следећој фази уклопити номинална синтагма са одредбом. У овој реченици се већ могу уочити морфолошке



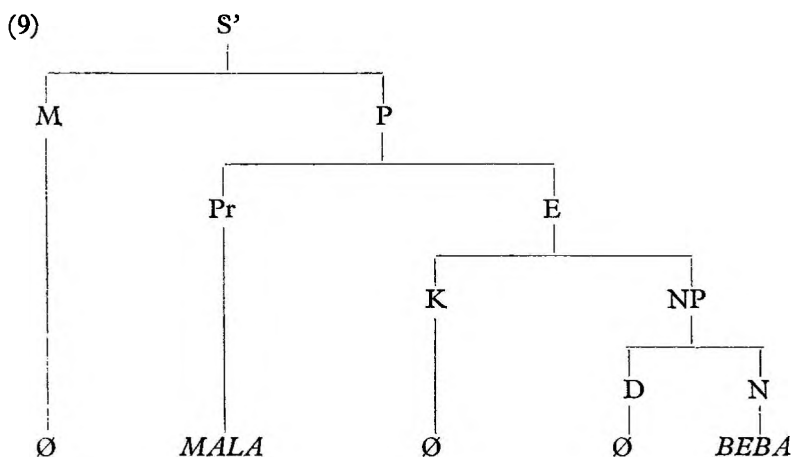
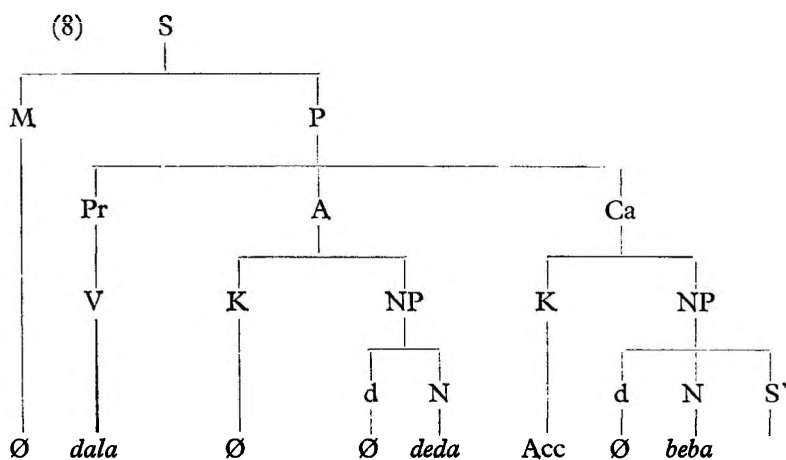
дистинкције у виду падежног наставка за акузатив (Acc) = -у, нпр.: *d'zsi Sara Anu* # *šeska Ana* „Држи Сара тешку Ану“. Мађутим, оваква дистинкција може да изостане. Тако смо код Драгане на узрасту 1,8 забележили следећи пример: *маја беба* # *види маја беба* „Видим малу бебу“.

Конструкције ове фазе уклапања номиналне синтагме у реченицу нису фреквентне у говору Саре (в. графикон), као ни у говору других наших испитаника. Забележили смо свега 5 примера на узрасту 1,6 и по 2 на узрасту 1,7 и 1,8.

2.5. *Пећу фазу* представља реченица чија пропозиција садржи предикат и једну или више именских компонената: агенс (A), објекат (O), експериенс (E), локатив (L) итд. У површинској структури предикат је представљен финитним глаголским обликом, а једна од именских одредаба представљена је номиналном синтагмом у коју је укључена одредба, нпр.:

Сара 1,7 *деда дала малу бебу*

Деривационо стабло (8) приказује структуру матричне реченице (matrix sentence) (S): *деда дала бебу*; именска компонента контраагенса (Ca) садржи падежну компоненту (K) и номиналну синтагму (NP). Номинална синтагма садржи детерминатор (d) који се не рефлектује на површинској структури ($d \rightarrow \emptyset$); именицу (N) *беба* и реченицу S',



из које ће се деривирати одредба. Деривационо стабло (9) приказује структуру уклопљене реченице S' . Њена пропозиција се састоји од предиката (Pr) *мала* и експериенса (E) *беба*. После извршене трансформационе операције брисања компоненте *беба* у матричној реченици (идентичне компоненте реченица S и S') добијамо реченицу површинске структуре: *деда дала малу бебу*.

Површинска структура пете фазе уклапања номиналне синтагме у реченицу у многоме личи на већ граматички оформљену реченицу одраслих. Наравно, још увек се могу уочити одступања у Сарином говору у односу на говор одраслих, у првом реду се то односи на ред речи. То ћемо илустровати следећим примерима:

(i) преноминални положај одредбе (ii) постноминални положај одредбе

1,6 ди је *мала* маца мама ди је беба *мала*

1,7 пеле мама *мало* гаће оће гиду *малу*

1,8 оће идемо ко *малог* Ђође ди је дуда *мала*

(iii) дисконтинуирани положај одредбе

1,8 *малу* види *сују*

малу носиће лукицу

Примери групе (i) рефлектују ред речи који се употребљава у Сариној говорној средини и они су најфреквентнији у Сарином говору (24 забележена случаја). У номиналној синтагми групе (ii) још се не примењује правило пермутације према којем би придеви у нашим примерима требало да стоје испред именице. Постноминалну позицију придева у раним развојним фазама дечијег говора констатовао је и Д. Слобин на основу материјала студије А. Н. Гвоздева (11a). У једној својој другој студији Слобин претпоставља једно универзално правило према којем се све структуре које захтевају пермутацију својих елемената јављају прво у непермутираном облику (11b; 12). У Сарином говору се придеви у постноминалном положају ређе јављају (свега 8 случајева) од оних у преноминалном. У групу (iii) уврстили смо случајеве дисконтинуиране номиналне синтагме са одредбом. Примери ове групе нам указују на то да је оправдано говорити о придеву као посебном елементу номиналне синтагме. У односу на претходна два положаја одредбе у номиналној синтагми (i), (ii), дисконтинуирани положај је најмање фреквентан (5 забележених случајева).

Први примери пете фазе забележени су на узрасту 1,6 (10 забележених случајева). На узрасту 1,7 њихов број нешто опада (9 забележених случајева), да би на узрасту 1,8 квантитет нагло порастао (20 случајева). Очигледно је то облик који ће тек у периоду после 1,8 моћи боље да се прати кад је реч о фреквенцији употребе. Инвентар одредбених лексема није битно измењен од оног у фази три (*мали, велик, лей, њрљав, какан*). У овој фази није забележен ни један пример са посесивном одредбом. Процес уклапања номиналне синтагме са посесивном одредбом задржао се на развојном нивоу треће фазе управо до краја периода нашег шестомесечног посматрања. Спорији развој номиналне синтагме са посесивном одредбом у односу на темпо развоја номиналне синтагме са квалитативном одредбом вероватно је условљен чињеницом да је дете овог узраста преокупирано морфолошком операцијом (формирањем посесивног придева, нпр.: Сара 1,8 *џо мамино кида* „То ма-

мина књига“), а синтаксичке операције су потиснуте у други план. Ово је у складу са могућностима програмирања реченице на раном узрасту (9).

У вези са овим констатацијама у Сарином говорном развоју, намећу нам се два питања: 1. Да ли се уклапање номиналне синтагме са посесивном одредбом одвија истовремено са уклапањем номиналне синтагме са квалитативном одредбом? 2. Да ли је редослед појава ових двеју врста номиналних синтагми условљен типолошким факторима или је универзалан у језицима? Разуме се да у оквиру овога рада не можемо дати потпуне одговоре на постављена питања, јер је потребно још више продубити дату проблематику и проширити је на узрастни период старији од овог који ми испитујемо. Међутим, на основу наших опсервација, као и на основу материјала других аутора, можемо претпоставити да редослед појава номиналне синтагме са квалитативном одредбом и номиналне синтагме са посесивном одредбом у петој фази уклапања номиналне синтагме у реченицу зависи од типа језика који дете усваја. Наиме, уколико је морфолошка структура номиналне синтагме са посесивном одредбом компликованија од морфолошке структуре са квалитативном одредбом, процес њеног уклапања у реченицу је сложенији и трајаће дуже од процеса уклапања номиналне синтагме са квалитативном одредбом.

Не претендујући на то да се ова наша претпоставка усвоји без резерве, навешћемо само неке опсервације које говоре у прилог нашој претпоставци. У говору нашег испитаника Ете, девојчице која је једновремено усвајала мађарски и српскохрватски језик, на узрасту 1,8 уклопљене номиналне синтагме са посесивном одредбом су сасвим уобичајене у мађарским реченицама, док су у српскохрватским реченицама забележене само номиналне синтагме са квалитативном одредбом. Примери у српскохрватском говорном материјалу Естере, испитаника у чијем су говору на узрасту 1,7 и 1,8 забележене структуре пете фазе уклапања номиналне синтагме само у мађарском језику, показује да су номиналне синтагме са квалитативном одредбом на узрасту 1,7 нешто фреквентније од номиналних синтагми са посесивном одредбом, док је на узрасту 1,8 однос фреквенције обрнут. Чак се може рећи да су на узрасту 1,8 номиналне синтагме са посесивном одредбом прилично фреквентне (забележено је 14 примера).

Чињеница да мађарске номиналне синтагме са одредбом нису истог типа као и њихови српскохрватски еквиваленти — њихова површинска структура ближа је дубинској структури него што је то случај код српскохрватских номиналних синтагми са посесивном одредбом

— наводи нас на то да присуство номиналних синтагми са посесивном одредбом у говору Ете и Естере, као и њихово одсуство у Сарином говору, протумачимо на основу типолошких разлика које постоје између мађарског и српскохрватског језика (6). У вези са овом претпоставком напоменућемо и то да су конструкције са дативом (које су блиске мађарским посесивним конструкцијама) јављају и у српскохрватским реченицама, не само у говору наших двојезичних испитаника, него и код оних који су усвајали само српскохрватски језик, на пример:

Сара 1,7 *ноци* (носи) *мама леба шати*

Љубица 1,7 *баба дај конач буби*.

2.6. Пошто се петом фазом завршава процес укључивања номиналне синтагме у реченицу, створени су услови за развијање комплекснијих структура у номиналној синтагми. *Шеста фаза* представља почетак њиховог развојног процеса у којој се унутра у реченичном блоку јављају реченице-компоненте, из којих ће се касније оформити номинална синтагма са две или више одредаба. С обзиром на то да се први примери ове фазе јављају тек пред крај периода нашег посматрања, а с обзиром на то да ова фаза представља почетну фазу у једној новој етапи развоја синтагме у дечијем говору, нећемо се у овом раду њоме бавити. Илустрације ради навешћемо овде само један пример: Сара 1,8 *шо Ану мазу # дугу (другу) Ану мазу # малу Аницу мазу*.

3. Савремени развој теорије о језику пружа шире могућности за тумачење о повезаности мишљења и језика како код одраслих тако и код деце. Желели смо да покажемо како се одвија тај процес у домену номиналне синтагме у структури савременог српскохрватског језика, који је, с једне стране, богато морфолошки диференциран, а са друге стране, у њему постоје правила о реду речи.

Пошли смо од утврђене чињенице да дете прво уочава предмет (појаву или особу), а затим његове појединачне особине. Затим покушава да те своје судове и конструкционо, синтаксички оформи. Дете је, дакле, свесно да међу појавама око њега постоје неки односи. На том узрасту дете располаже малим инвентаром могућности да би изразило разне односе којих је свестан у својој околини. Оно практично има само двоморфемску могућност. Зато дете прибегава реченичном блоку састављеном од два двоморфемска исказа да би изразило своја два суда: 1. постојање предмета; 2. његову једну особину (фаза II). Међутим, овакве конструкције дете не чује у својој околини, јер су резултат дететове личне адаптације конструкцијама одраслих. Оно није сигурно да га околина разуме. То су услови који нагоне дете да трага за пове-

ћањем броја могућности изражавања и то доводи до појаве троморфемског исказа. Сад је дете способно да своја два суда (1; 2) схвати као повезаност дела и целине, па да то и у синтаксичком моделу покушава изразити. Ту су модели из његове говорне околине које он разуме. Он их одабира и адаптира. То је тренутак кад се два процеса у усвајању језика код деце почињу нагло приближавати: утицај језичке околине и креативна снага самог детета (фаза III).

Промене у целој реченици изазивају и промене у њеним појединачним деловима. Појава глагола у виду глаголске лексеме има за последицу промене у номиналној синтагми на каснијем дететовом узрасту. Његово је мишљење већ толико сазрело да захтева реченицу од четири конституента, али његове могућности перформанције су још ограничене на три конституента. Дете се зато враћа на првобитну могућност изражавања свог мишљења, као у фази II, на реченични блок (фаза IV). Та фаза је краткотрајна. Дете убрзо уочава да су његови искази нетипични за његову говорну околину у којој он чује другачије моделе. Труди се да имитира те моделе из околине, јер му је крајњи циљ да га околина разуме (као што оно разуме њу). Реченични опсег се стога проширује и дете се оспособљава за исказ од четири конституента као што је: *деда дала малу бебу* (фаза V).

Свесни смо да је потребно испитати већи број деце да бисмо са сигурношћу могли рећи да је овако дефинисано уклапање номиналне синтагме у реченицу општа појава код деце српскохрватског језика. Међутим, сматрамо да ће овај наш први покушај објашњења уклапања одредбе у номиналну синтагму у дечијем говору заинтересовати и остале стручњаке, чија ће даља истраживања, заједно са нашим, која су још у току, допринети потпунијем објашњењу ове интересантне језичке проблематике.

Меланија Микеи — Свенка Савић

ЛИТЕРАТУРА

1. Bally, Charles: *Traité de stylistique française*, Vol. I, Genève-Paris 1951
2. Белић, Александар: О језичкој природи и језичком развоју, I књига, Београд 1958
3. Bloom, Lois: *Language development: Form and function in emerging grammars*, (докт. дис.) Columbia University 1968
4. Braine, M. D. C.: *The acquisition of language in infant and child* (у књизи: C. Reed (Ed.), *The learning of language*, New York (у штампи)
5. Brown, Roger: *Stage I. Semantic and grammatical relations*, Harvard University 1970 (поглавље за књигу која ће се звати *A first language*)

6. Dezső, László: Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i madjarskog jezika I: Pi-pološka razmatranja, Novi Sad (у штампи)
7. Ervin-Tripp, Susan: Imitation and structural changes in children's language (у књизи: Lenneberg (Ed.), New directions in the study of language), Cambridge Mass. 1964
8. Fillmore, C. J.: The case for case (у књизи: E. Bach and R. T. Harms (Eds.), Uni-versals in linguistic theory) New York 1968
9. Микеш, М., Dezső, L., Vlahović, P.: Sentence programming span, Colloquium paedolinguisticum, Brno 1970 (резиме; потпуни текст у штампи)
10. Микеш, М., Вуковић, Г.: Прилог проучавању дефинитизације именица у српско-хрватском језику, Прилози проучавању језика 7, Нови Сад (у штампи)
- 11.а Slobin, Dan I.: Early grammatical development in several languages, with special attention to Soviet research, Working paper No. 11, Language — Behavior Research Laboratory, Berkeley 1969
- б ————— Suggested universals in the ontogenesis of grammar, Working paper, Language-Behavior Laboratory, Berkeley 1970

S u m m a r y

Melanija Mikeš — Svenka Savić

THE DEVELOPMENT OF THE NOUN-PHRASE IN CHILD LANGUAGE

This paper is mainly concerned with examining the developmental process of the embedding of the expanded noun-phrase in the speech of a child from 1,3 to 1,8. We will discuss six phases of the embedding of the noun-phrase.

Phase one (2.1) is represented by pivot constructions consisting of a rudimentary noun predicate and a noun-phrase actualizer in the form of the pivot words *to* („that“), *tu* („there“) or *ovo* („there“). The process of actualization of the noun-phrase, marked by appearance of the above-mentioned pivots, is very important for the embedding of the expanded noun-phrase, because a non-actualized noun-phrase cannot be expanded. The speech of the examined child has facilitated such an analysis, because the actualization has always been marked by pivot, which is not obligatory in the grammar of other children (see: branching trees 1—3).

Phase two (2.2) is represented by a sentence-block consisting of either two pivot constructions (see: branching tree 4) or a pivot construction and a two-member sentence (see: branching tree 5). If both sentences in a sentence block are pivot constructions, one of them contains the rudiment of the future expanding element of the noun-phrase. If one of the sentences in the sentence-block is a two-member sentence (not pivot construction),

in contains both rudimentary elements of the future expanded noun-phrase. In this pre-transformational structure one element is repeated. It will be delayed in the next phase.

Phase three (2.3.) is represented by a syntactic structure which is the transformed structure of phase two. It contains a predicate, i. e. the future expanding element of the noun phrase and an experiencer, i. e. the future nucleus of the noun phrase (see: branching tree 6). The pivot is still present, but it tends to disappear towards the end of the examined period.

Phase four (2.4.) is represented by a sentence-block which is the pre-transformational form of the sentence to appear in phase five, in which the embedding process terminates. One of the sentences in the sentence block possesses a predicate, represented by a verb in the surface structure. In addition to the predicate, this sentence contains one or more nominal components — agent, object etc. — in the deep structure. The other sentence in the sentence-block contains the non-embedded expanded noun-phrase. It has the same structure as the sentence representing phase three (see: branching tree 7).

Phase five (2.5.) is represented by a sentence whose proposition contains a predicate and one or more nominal components: agent, object, experiencer etc. One of the nominal components contains an embedded sentence (see: branching trees 8—9). The primary process of the embedding of the noun-phrase ends with phase five. Phase six already belongs to another cycle of embedding and will be discussed in another paper.

The results of the quantitative analysis show the following tendencies (see: diagram):

- Structure of phase one are predominant at the beginning of the examined period (1,3 and 1,4) and tend to disappear at the end of it (1,8).
- Both structure of phase two and of phase three appear at 1,4, but from 1,5 their developmental curves diverge. The number of the structures of phase two constantly decreases, whereas the frequency of phase tree structures attains a very high climax at 1,6. At the end of examined period, structures of phase two have completely disappeared but those of phase three are still present in a rather large number.
- Structures of phase four, five and six make their appearance at 1,6, ie. the period when structures of phase three attain their climax. The pre-transformational forms (phase four and six) are represented by a rather small number of examples, whereas the frequency of the structures obeying the rules of adult speech (phase five) constantly increase. They represent the predominant structure at 1,8.